

נורסל פרוסט:

דפים אחרונים

בתרגום אהרן אמיר

ראיתי את זילברט מתקרבת. הואיל ודומה היה עלי כאילו אך תמול חלה חתונתה של סן-לו ופקדוני המחשבות שהעסיקוני אז ואשר חזרו-נשנו בבוקר זה, נדהמתי לראות בצדה נערה כבת שש-עשרה, אשר קומתה הזקופה כשיעור אותו מרחק שמיאנתי לראותו. למען אוכל לראותו ולגעת בו כביכול, נתממש בה הזמן הדהוי והלא-נתפס, איפן אותה כיצירת-מופת, בעוד אשר במקביל לכך—אבוי!—בי אך חרש חרישו. עד כה וכה היתה העלמה סן-לו לנגדי. עיניה היו שקועות עמוק וחודרות, ואפה המקסים נזקר כלשהו בצורת מקור וכפוף, כלל לא כאפו של סוואן אלא כמו זה של סן-לו.*

נשמתה של זו הבת לבית-גרמאנט נפוגה; אבל הראש המקסים שעיניו חודרות כשל ציפור במעופה הנה-זה נח על כתפיה של העלמה דה סן-לו, ובזאת עורר הירהורים ממושכים בלב אלה שידעו את אביה. יפה עד מאד היתה בעיני: עודה מלאה תקוות, שוחקת, ולפי שעיצבוה אותן שנים שאבדו לי הרי דמתה לימי-עלומי.

ולבסוף בא אותו רעיון הזמן וגמלגני גמול אחרון: הוא היה מחוג, אומר היה לי כי הגיעה שעתו להתחיל אם רצוני להשיג את אשר בו חשתי לפרקים במהלך חיי, בהבזקים קצרים, מעבר בית גרמאנט, בטיולי במכונית עם מאדאם דה-וילפאריסיס, ואשר בזכותו נראו לי החיים ראויים לחיותם. על אחת כמה וכמה כך נראו לי עתה שדימיתי בנפשי כי יותן להאיר את החיים האלה הנחווים במחשפים, שמזייפים אותם בלי הרף—להשיב להם את אמיתם-משכבר—כללו של דבר, לממשם בספר! מה-מאושר יהיה האיש אשר יוכל לכתוב ספר כזה, מהרהר הייתי, ומה-רב העמל הנכון לו! צריך יהיה, למשל, להביא השוואות מן האמנויות הרוממות והשונות ביותר; שהרי סופר זה, שגם יחשוף בכל דמות פנים ופנים-שכנגד כדי להראותה מלוא היקפה, יהיה עליו להכין את ספרו במדוקדק, תוך כדי שידוד-מערכות מתמיד, כאילו היתה זו מיתקפה, לשאתו כאילו היה יגיעה, לקבלו כאילו היה כלל, לבנותו כאילו היה כנסייה, לנהוג על-פיו כאילו היה משטר-חיים, לנצחו כנצח מכשול, לכבשו ככבוש ידידות, לפטמו כפטם תינוק, לבראו כברוא עולם, בלי שיסלק ידו מאותן תעלומות שמן-הסתם אין להן הסבר אלא בעולמות אחרים ואשר הרגשתן המוקדמת בחיים

* הפליאני הדבר שאפה, המחוטב כמו על-פי הוגמת זה של אמה וסבתה, פסק בדיוק באותו קו אפקי ממש תחת לאף, שגיא ואם גם קצר-למדי. תרייחוד שכזה, אילו ראה אדם אך אותו בלבד, אפשר היה לזהות על-פיו פסל אחד מבין אלף, ואני התפעלתי מכך שהטבע, משל לפסל גדול ומקורי, חוזר ונותן את מחייה-המפסלת הוזה העז והנחרץ באותה נקודה מסוימת אצל הנכדה, אצל האם ואצל סבתא.

ובאמנות היא המרעישה את לבותינו ביותר. ובאותם ספרים גדולים יש חלקים שלא היתה לאדם שהות אלא לציירם בקווים כלליים, ואשר לבטח לא ייגמרו לעולם, בגלל עצם היקף תכניתו של הארדיכל. מה-רבות הקאתידרלות הגדולות שנשארו בלתי-גמורות! מאכילים אותו, מאוששים את חלקיו החלשים, משמרים אותו, אבל אחרי-כך הוא שגדל והולך, הוא שמסמן לנו את קברנו, הוא שמגן עליו מפני הרינונים וזמן-מה מפני השיכחה. אך אם אשוב אלי עצמי, הרי ביתר-צניעות חושב הייתי על ספרי, ולא אדייק אפילו אם אומר—אגב מחשבה על העתידים לקראו, על הקוראים שלי. שפן, לדעתי, לא יהיו אלה קוראי אלא אנשים שאת עצמם יקראו, שהרי ספרי אינו אלא מסוג אותן זכויות מגדילות שכמותן היה האופטיקאי של קומברג מגיש לקונה; בזכות ספרי יותן בידם האמצעי לקרוא בתוך עצמם. לפיכך לא אבקש מהם לשבחני או להשמיצני אלא רק להגיד לי אם טוב הדבר, אם אמנם המלים שהם קוראים בתוכם הן אלו שפתבתי (ובעצם, לא תמיד ההפרשים האפשריים במונח זה חייבים להיות תוצאה מאיזו טעות שלי, אלא לפעמים מזה שעניי הקורא לא תהינה מאלו שספרי יתאים להן למען ייטיבו לקרוא בתוך עצמם). ותוך שאני משנה בכל רגע את ההשוואה, ככל שתיארתי לעצמי היטב יותר, ומוחשית יותר, את המלאכה שעליה אשקוד, חושב הייתי שעל שולחן-העץ הלבן והגדול שלי, בעוד פראנסואז מביטה בי, שהרי כל היצורים חסרי-היומרות החיים לצדנו יש להם תחושה מסוימת של תפקידינו (ואת אלברטין כבר שכחתי עד כדי למחול לפראנסואז על כל שאולי עשתה נגדה), אעבוד במחיצתה, וכמעט כמותה (על-כל-פנים, כדרך שהיתה עושה לשעבר: עתה זקנה היתה כדי-כך ששוב לא היתה רואה כאן מאומה); כי בחברי כאן בסיפה דף נוסף, אבנה את ספרי—לא אעז לומר: שאפתנית כבנוח קאתידרלה, אלא בתכלית-הפשטות כמו שמלה. כאשר לא יהיו לידי כל הניירונים שלי, כביטוייה של פראנסואז, וכאשר יחסר לי דווקא זה שאצטרך לו, תיטיב פראנסואז להבין את עצבנותי, שהרי תמיד היתה אומרת כי אינה יכולה לתפור אם אין לה מספר החוט והכפתורים הדרושים לה. והואיל וחייו מחייתה, גם פיתחה לה איזו הבנה-שבחוש לעבודה ספרותית, הבנה קולעת יותר מזו של הרבה והרבה אנשים חכמים ונבונים, כל-שפן מפסילים. לכן כאשר כתבתי פעם את המאמר שלי לפינארז, שעה שרבי-המלצרים הזקן—באותו סוג של חמלה המגזימה תמיד מעט במכאוביה של יגיעה שאינך עוסק בה, שאינך מעלה אותה אפילו במחשבה, ואפילו של הרגל שאינו שלך, כאותם האומרים לך: "כמה מעייף אותך ודאי עיטוש שכזה"—הביע בכנות את רחמיו על הסופרים באָמרו: "זה ודאי בילבול-מוח גורא", היתה פראנסואז מבחינה דווקא באַשרי ונוהגת כבוד בעבודתי. היא כעסה על שסיפרתי מראש את תוכן מאמרי לבלוך, מחשש פן יקדים אותי, ואמרה: "אינך נזהר די-הצורך מכל האנשים הללו, אלה פשוט מעתיקים". ובלוך אכן היה מצטייד באליבי-שבדיעבד וכל-אימת שהתוויתי לפניו משהו שמצא חן בעיניו היה אומר: "ראָה, מוזר הדבר, עשיתי משהו כמעט כזה, יהיה עלי לקרוא זאת לפניך". (עדיין לא היה יכול לקרוא את הדבר לפני, אך עתיד היה לכתבו בו-בערב).

כה מרבה הייתי להדביק את הניירות האלה, שפראנסואז היתה קוראת להם ניירונים, עד שנקרעים היו פה־ושם. כלום לא תוכל פראנסואז עצמה, לעת צורך, לעזור לי לחזקם, ממש כדרך שהיתה מטליאה טלאים בחלקים השחוקים של שמלותיה, או כשם שבעודה מחפה לזגג כמו שאני מחכה למדפיס, היתה מדביקה בחלון המטבח שלה פיסת עתון על מקום הזוגית שנשברה? *

זאת ועוד: הואיל והדמויות בספר (בין אנושיות ובין לא) עשויות רשמים מרובים הלקוחים מהרבה נערות, מהרבה כנסיות, מהרבה סונאטות, והם משמשים לעשות סונאטה אחת, כנסיה אחת, עלמה אחת, כלום לא אעשה אפוא את ספרי כדרך שהיתה פראנסואז מכינה אותו צל־בקר שערב לחיכו של מר דה־נורפואה, ואשר כה הרבה נתחי בשר מוספים ומובחרים היו מעטרים את קרישו? וסוף־סוף אגשים מה שאינתי כל־כך בטיולים מעבר בני־גרמאנט ונראה לי בלתי־אפשרי, כמו שמדי שובי הביתה נראה לי כי בלתי־אפשרי הוא שאי־פעם אתרגל לעלות על משכבי בלי לנשק את אמי, וכמו שכעבור זמן לא חשבתי שאוכל להתרגל למחשבה שאֶלֶפֶרטיִן אוהבת נשים, מחשבה שסופי שחייתי עמה אף בלי שאבחין במציאותה; שכן פחדינו הגדולים ביותר, כמוהם כתקוותינו הגדולות ביותר, אינם למעלה מכוחותינו וסופנו שנוכל להתגבר על אלה ולהגשים את אלה.

כך מושג זה של הזמן שעתה העליתיך אומר היה שהגיעה שעת ליצירה זו. הגיעה גם הגיעה; אבל כאשר נטעו בי הפרצופים המאופרים את מושג הזמן האבוד, ודבר זה הצדיק את החרדה שתקפה אותי מאז כניסתי לטרקלין, כלום היה עדיין זמן וכלום עדיין הייתי מסוגל בכלל? הרוח יש לה נופים שאין מניחים לה להתבונן בהם אלא משך זמן־מה. אני חייתי כמו צייר העולה בשביל המשקיף על אגם שפרגוד של סלעים ואילנות מסתיר אותו מעיניו. מבעד לפירצה כלשהי הוא מבחין בו, כל־כולו לנגד עיניו, הוא נוטל את מכחוליו. אך הנה כבר בא הלילה ששוב אין לצייר בו ואין היום שב להאיר עליו. בתחילה, ברגע שלא החל עדיין מאומה, יכול הייתי לחוש דאגה—אף שבגלל גילי סבור הייתי כי עדיין כמה שנים לפני—שהרי בעוד רגעים אחדים שעת עולה לצלצל. בעצם, היה עלי להתחיל בכך שגוף יש לי, כלומר שתדיר צפויה לי סכנה כפולה—חיצונית ופנימית. ואף־על־פי־כן לא דיברתי כך אלא לנוחות הלשון. שהרי הסכנה הפנימית, כגון סכנתו של שטף־דם במוח, היא גם חיצונית, לפי שהיא סכנה לגוף. וקנין הגוף הוא האיום הגדול לרוח, לחיים האנושיים והחושבים, שעליהם ודאי יש לומר לא דווקא שהם שיכלול מופלא של החיים הבהמיים והגשמיים אלא שהם שיכלול שבאירגון החיים הרוחניים עודו ראשוני ממש כקיומם המשותף של חד־תאיים בפוליפים, כמו גוף הלויתן וכו'.

* בהצביעה לפני על מחברותי המכורסמות כעץ שעלה בו החרק היתה פראנסואז עשויה לומר לי: "זה אכול־עש לגמרי, הבט, כמה זה עלוב, הנה בדל־דף שפולו כבר רק תחריים", ובעודה מתבוננת בו כחיט: "אינני חושבת שאוכל לתקן את זה, זה אבוד. חבל, אולי אלה הם רעיונותיך היפים ביותר. כמו שאומרים בקומברה, אין פרוונים שמתמצאים בזה כמו פרפרי־עש. הם נטפלים תמיד למשובח ביותר".

הגוף כולא את הרוח במבצר; לא תאריך העת ומכל עבר יושם מצור על המבצר, ולבסוף הרוח חייבת להיכנע.

אך כדי שאסתפק בהבחנה בין סוגי הסכנות המאיימות על הרוח, וכדי שאפתח בחיצונית שבהן, הייתי מזכיר לעצמי שלעתיים קרובות כבר אירע לי בחיי, ברגעים של התרגשות אינטלקטואלית שבה פסקה בי כל פעילות גופנית מחמת מקרה כלשהו—למשל, כשהייתי יוצא במכונית, בטרם-שחר, מן המסעדה של ריובל ופונה לאיזה קאזינו שבקירבת-מקום—שחשתי בתוכי בבירור גמור את המושא השמור של מחשבתי, והבינותי שביד המקרה הוא לא רק שעדיין לא נכנס לכאן אותו מושא אלא שייכחד, אפילו יחד עם גופי. אז לא נתתי דעתי על כך הרבה. עליצותי לא ידעה זהירות, לא ידעה דאגה. לא איכפת היה לי אם בתוך שניה אחת תכלה שמחה זו ותעלה בתוהו. עכשיו שוב לא כך היה הדבר; משמע שהאויב אשר חשתי לא בא מאיזו מתיחות-עצבים סובייקטיבית לגמרי המבודדת אותנו מן העבר אלא, אדרבה, מהתרחבות של רוחי אשר בה היה עבר זה נוצר מחדש ומתמש, תוך שהוא מקרב אותי—אך רק לרגע, אבוי!—לתחושה של נצח. רוצה הייתי להורישו לאותם שאוכל להעשירם באוצרי. אכן, מה שהרגשתי בספריה ואשר עליו ביקשתי לגונן עדיין היה עונג, אך לא עוד עונג אנוכי, או שלפחות היתה בו אנוכיות (שהרי כל אותם גילויים פוריים של אלטרואיזם שבטבע מתפתחים לפי צורה אנוכית, האלטרואיזם האנושי שאינו אנוכי הוא עקר, הוא האלטרואיזם של הסופר הפוסק מעבודתו כדי לקבל ידיד מדוכא, לקבל כהונה ציבורית, לכתוב מאמרי-תעמולה), אנוכיות היכולה לשמש את הזולת. שוב לא היתה בי אותה אדישות משעות החזרה מאצל ריובל, חשתי כי גדלתי מפוח אותה יצירה שאני נושא בי (כמו בזכות משהו יקר-ערך ושברירי שהופקד בידי ואשר רוצה הייתי להשיבו שלם כתומז לידיים אשר להן נועד ואשר לא שלי היו). מחמת ההרגשה שאני נושא בי יצירה היתה תאונה בה אולי יבואני המוות נראית לי נוראה יותר ואפילו (במידה שנדמה היה לי כי יצירה זו נחוצה ובת-קיים) מופרכת, מגודת לרצוני, לתנופת מחשבתי, ואף-על-פי-כן אפשרית לא פחות, שהרי תאוונות, מהיותן פרי עילות גשמיות, אפשר להן בהחלט להתרחש ברגע שרצונות שונים מאד, שאותם הן הורסות בלי להכירם, משוות להן אופי איום. היטב מאד ידעתי שמוחי הוא אגן-כרייה עשיר, אשר בו אוצר בלום ומגוון עד מאד של מירבצים יקרים. אך כלום יהיה לי הזמן לנצלם? אני הייתי היחיד המסוגל לכך. וזאת משני טעמים: במותי ייעלם לא רק הקורא היחיד המסוגל להפיק את המחצבים האלה אלא ייעלם גם המירבץ עצמו; ואולם עוד מעט, כאשר אשוב הביתה, די יהיה שייפגש האוטו בו אסע עם אוטו אחר כדי שיחרב גופי ואילו רוחי, שהחיים יסתלקו ממנה, תיאלץ לנטוש לעולם-ועד את הרעיונות החדשים שבאותו רגע עצמו, הואיל ולא הספיקה להעבירם למקום בטוח יותר, בספר, תהיה סוגרת עליהם בחרדה במוך שלה הרועד, המגונן, אך הפריך. אולם, עקב צירוף-מקרים משונה, נולד בי פחד שקול זה מן הסכנה ברגע מסוים, זמן-מה לאחר שנעשיתי אדיש למחשבה על המוות. בשכבר הימים הייתי

מתחלחל מפחד פן לא אהיה אני, ומתחדש היה הפחד עם כל אהבה חדשה אשר חשתי (לזיילברט, לאלברטין), שפן לא יכולתי נשוא את המחשבה שיבוא יום והיצור האוהב אותן לא יהיה עוד, שהרי יהיה זה כמין מוות. אך הואיל והיה פחד זה מתחדש פעמים לרוב, מובן שהתחלף בשלנה בוטחת.

לא היה צורך אפילו שתקרה תאונה במוח. סימניה—שהרגשתי בהם עקב איזו ריקנות בראש ועקב שיכחה של כל הדברים ששוב לא הייתי חוזר ומוצאם אלא במקרה, כבשעה שאדם מסדר את חפציו ואז הוא מוצא חפץ אחד שנשכח ממנו אפילו שעליו לחפש—עשאוני כמין אוגר שקופתו נפרצה והאוצרות כלים ממנה בהדרגה. משך זמן-מה קיים היה אני שהצטער על איבוד האוצרות הללו, ועד-מהרה חשתי כי בהסתלק הזכרון הריהו גורר עמו גם את האני הזה.

אף שבעת ההיא הקדירה עלי מחשבת המוות את האהבה, כפי שראינו, הנה זה זמן רב כבר היה זכר האהבה מסייעני שלא להתירא מן המוות. כי הבינותי שמיתה אין בה משום חידוש אלא, אדרבה, פעמים הרבה כבר מתי מאז ילדותי. אם אבחר בתקופה הפחות רחוקה, כלום לא היתה אלברטין נחשבת בעיני יותר מחיי? כלום יכול הייתי לצייר לי את עצמי בלי שתימשך בי אהבתי אליה? אולם שוב לא אהבתי אותה, שוב לא הייתי היצור האוהב אותה אלא יצור אחר שאינו אוהב אותה, חדלתי מלאהבה כאשר הייתי לאחר. אולם לא סבלתי מכך שנעשיתי אותו אחר, ששוב לא אהבתי את אלברטין; ואם אמנם ביום מן הימים לא יהיה עוד גופי שלי, בשום-פנים לא היה הדבר יכול להיראות עגום בעיני ככל שנראתה לי פעם המחשבה שבאחד הימים לא אוהב עוד את אלברטין. ואף-על-פי-כן, עד כמה לא היה איכפת לי ששוב איני אוהב אותה! אותן מיתות רצופות בוז אחר זו, אותן מיתות שכל-כך הפילו מוראן על האני שאותו אמורות היו לכלות, שכה בלתי-חשובות היו, וכה נעימות משעה שבאו כתומן ובשעה שהמתירא מפניהן שוב אינו עשוי לחוש בהן, הן הבהירו לי לפני זמן לא רב עד כמה אין חכמה בפחד מפני המוות. אולם עכשיו הייתי במצב בו זה זמן-מה נעשיתי אדיש למוות, והנה שוב התחלתי לחשוש מפניו, אם גם בצורה אחרת, לא בעבורי אלא בעבור ספרי, אשר משך זמן לא רב לפחות היתה צמיחתו מחייבת חיים אלה הצפויים לסכנות רבות כל-כך. ויקטור הוגו אומר:

על הדשא לצמוח ועל הילדים למות.

אני אומר כי החוק האכזרי של האמנות הוא שהברואים ימותו ושאונו עצמנו נמות במצותנו את כל התלאות, למען יצמח לא דשא השיכחה אלא הדשא של חיי-הנצח, הדשא העבות של היצירות הפוריות, שהדורות הבאים יערכו עליו בעליות, בלי לחשוש מפני הישנים מתחת, את "הסעודה בדשא" שלהם.

דיברתי על הסכנות החיצוניות; יש גם סכנות פנימיות. אפילו ניצלתי מתאונה שמבחוץ, מי יודע אם לא תימנע ממני הנאתו של חסד זה עקב תאונה שתתרחש בתוכי, עקב איזו פורענות פנימית, בטרם יעברו החדשים הנחוצים לכתובת הספר הזה.

כאשר עוד מעט אשוב אל ביתי בדרך שאנו-אליזה, מי לידי יתקע שלא תבואני

אותה מחלה שבאה על סבתי, אותו יום אחר-הצהריים כאשר באה לכאן כדי לצאת עמי לטיול שעתידי היה להיות בשבילה הטיול האחרון, בלי אשר תחשוד, בבערות זו שלנו, כי יש מחוג המגיע לנקודה, הנעלמה ממנה, בה ישמיע הקפיץ המשוחרר של האורלוגין את צילצול השעה? הפחד שמא כבר עברנו כמעט את כל הדקה המקדימה את צילצולה הראשון של השעה, כשהוא מתרגש כבר לבוא, אולי פחד זה מן הצילצול ההולך וניתר במוחי, שמא אותו פחד הוא כמין ידיעה מעורפלת של העתיד לבוא, כמין השתקפות שבתודעה של מצבו התלוי-בשערה של המוח שעורקיו עוד מעט יפקעו, דבר שאינו בלתי-אפשרי יותר מאותה השלמה פתאומית עם המוות המופיעה אצל הפצועים שבראותם את המתרגש לבוא, הם אומרים, כל כמה שיהיו הרופא וחפץ-החיים מבקשים להטעותם, "אני הולך למות, אני מוכן", וכותבים דברי-פרידה לאשה.

ובאמת זה היה הדבר המיוחד-במינו שהתרחש בטרם אתחיל בספרי, שהתרחש בצורה שמעולם לא הייתי עשוי להעלותה על דעתי. יום אחד כשיצאתי מן הבית מצאו לפני טובים משהיו, התפלאו על שכל שערותי עודן שחורות. אבל שלש פעמים כמעט נפלתי ברדתי במדרגות. היתה זו רק יציאה של שעתיים: אך בשובי חשתי כי אין בי עוד זכרון, גם לא מחשבה, לא כוח, לא שום קיום כלל. אילו באו לראותני, להכתירני מלך, לתפסני, לאסרני, לא הייתי מתנגד ולא הייתי אומר מאומה, לא הייתי שב לפקוח את עיני, כאותם אנשים שלקו במחלת-ים קשה ביותר ואשר, בחצותם באניה את הים הכספי, אינם מגלים אפילו סימן קל של התנגדות אם אומרים להם כי עוד מעט ישליכום הימה. לאמיתו של דבר, לא חליתי בשום מחלה, אבל חשתי שאיני מסוגל עוד למאומה, כמו שקורה לזקנים, שערים ודרוכים היו ביום אתמול ואשר, כיון ששברו את ירכם או נתקלקלה קיבתם, יכולים הם להמשיך עוד זמן-מה במיטתם בקיום ששוב אינו אלא הכנה ממושכת פחות או יותר למוות שעתה אין מנוס ממנו. אחד מן האני שלי-שבזמנו היה הולך לאותם משתאות של ברברים הקרויים סעודות-מחוץ-לבית, ואשר לגברים הלבושים לבן, ולנשים הערומות-למחצה ועדויות-הנוצות, הערכים מהופכים בהן עד כדי כך שמי שאינו בא לסעוד לאחר שנענה להזמנה, או מי שמגיע רק לצלי-הבשר, נחשב כמי שעשה מעשה נפשע יותר מן המעשים הלא-מוסריים שעליהם מדברים בקלות-דעת בעת הסעודה הזאת, כשם שמדברים בה על הפטירות האחרונות, ואשר בהן רק המוות או מחלה אנושה הם הצדקות שלא לבוא, ובלבד שמסרת הודעה מבעוד-מועד, אם אתה ארבעה-עשר למגין, שהנך גוסס-אותו אני שבתוכי שמר על נקיפות-מצפוני ואיבד את זכרונו. האני האחר, זה שהגה את יצירתו, הוא דווקא זכר.

קיבלתי הזמנה מאת מאדאם מוֹלֶה ונודע לי כי בנה של מאדאם סאֵזִירא מת. מנוי-גמור היה אתי לנצל אחת מאותן שעות-שלאחריהן דבקה לשוני אל חפי כלשונה של סבתי בגסיסתה ולא יכולתי עוד להוציא מלה מפי אף לא ללגום חלב-ולשלוח התנצלות למאדאם מוֹלֶה ותנחומים למאדאם סאֵזִירא. אך מקץ רגעים אחדים שכחתי שעלי לעשות זאת. שיכחה ברוכה, כי זכר יצירתי נשאר ער ועתידי היה לנצל את

שעת השרידה שנפלה בחלקי לשם הנחת היסודות הראשונים. לרוע-המזל, כאשר נטלתי מחברת לכתיבה חמקה-בשרה על-ידי ההזמנה של מאדאם מולה. האני השכחן, אלא שעדיף היה על משנהו, כמו שקורה אצל כל אותם ברברים קפדניים הסועדים מחוץ לבית, הדף מיד את המחברת, כתב למאדאם מולה (שבלי ספק היתה מעריכה אותי מאד אילו נדע לה שהקדמתי את תשובתי על הזמנתה לעבודת-הארדיכל שלי). לפתע באה מלה אחת בתשובתי והזכירתי כי מאדאם סאזירא איבדה את בנה, וכתבתי גם לה, והואיל ובכך הקרבתי חובה ממשית להתחייבות המלאכותית שעלי להיראות אדיב ואנין-רגש, צנחתי אחר-כך באפס-כוח, עצמתי את עיני, ונגזר עלי להתנוון בלבד משך שמונה ימים. אף-על-פי-כן, אם גם בתוך דקות ספורות פרחו מראשי כל חובותי המיותרות, שלמענן מוכן הייתי להקריב את החובה האמיתית, הרי גם רגע לא עזבני רעיון הבנין שלי. לא ידעתי אם תהיה זו כנסיה בה יוכלו המתפללים מעט-מעט ללמוד אמיתות ולגלות הרמוניות, אם תהיה זו תכנית-המכלול הגדולה, או אם יישאר הדבר, כמונומנט של דרואידים במרומי איזה אי, משהו שלעולם לא יפקדנו איש. אבל גמרתי אומר להקדיש לכך את כוחותי הכלים בעל-כרחם וכמו כדי להותיר לי שהות לסגור, בתום המסלול כולו, את "דלת המת". לא ארכו הימים ויכולתי להראות כמה מתווים. איש לא הבין בכך מאומה. אף אלה שישרה בעיניהם תפיסת האמיתות שאותן רציתי לחקוק אחרי-כן במקדש בירכו אותי על שגיליתין ב"מיקרוסקופ", שעה שאני בטלסקופ דווקא הסתייעתי כדי לראות דברים שאמנם קטנים הם מאד אלא שמהיותם מצויים במרחק גדול הרי כל אחד מהם הוא עולם מלא. במקום שם חיפשתי את החוקים הגדולים אמרו עלי שאני חטטן הנובר בפרטים. וחץ מזה, הטירחה על שום מה? כשרוני הייתי, צעיר, ובעיני של ברגוט היו דפי-הגימגזיסט שלי "מצוינים". אני לא עבדתי אלא חייתי בעצלות, בהוללות התענוגים, במחלה, בטיפולים, בשגעונות, וסמוך לפני מותי התחלתי ביצירתי בלי דעת מאומה באומנות. חשתי כי שוב אין בי כוח לעמוד בהתחייבותי.

באשר להתחייבויות, הרי היתה שיכחת המכתבים שצריך לכתבם וכיוצא-בזה מקילה עלי מעט. אבל מחשבה גוררת מחשבה, ומקץ חודש-ימים הייתי זוכר לפתע-פתאום את מוסר-כליותי, ואז חזקה עלי התחושה של קוצר-ידי. התפלאתי שאדיש אני לכך. אבל זאת משום שמאז היום בו פקו ברכי כל-כך ברדתי במדרגות נעשיתי אדיש לפל ושוב לא ייחלתי אלא למנוחה, בעוד אני ממתין למנוחה הגדולה שסופה לבוא. לא משום שדחיתי עד לאחר מותי את חוב ההערצה שנדמה היה לי כי הפריות חבים ליצירתי, לא משום כך אדיש הייתי להסכמתה של העילית הנוכחית. העילית שלאחר מותי אף היא לא הדאיגתני יותר מכך: תחשוב לה כרצונה. למעשה, אם חשבתי על יצירתי ולא על המכתבים שחייב הייתי להשיב עליהם, שוב לא היה זה מפני שראיתי—כבתקופת עצלותי ואחרי-כן בתקופת עבודתי עד ליום שהיה עלי להחזיק מעמד על מישורת המדרגות—הבדל רב בחשיבות בין שני הדברים. האירגון של זכרוני, של דאגותי, קשור היה ליצירתי, אולי מפני שבעוד אשר המכתבים שנתקבלו נשכחו כהרף-עין הגה מחשבת יצירתי בראשי היתה, אחת תמיד, מתהווה

תדיר. אבל גם היא הפכה לי לטורח. כמו בן היתה לי שאמו הגוועת צריכה להוסיף ולטרוח סביבו, להתעסק בו בלי הפסק, לתת לו זריקות וכוסות-רוח. אפשר עודה אוהבת אותו, אך שוב אינה יודעת זאת אלא מגודש החובה שמוטלת עליה להתעסק בו. אצלי שוב לא היו כוחות הסופר הולמים את תביעותיה האנוכיות של היצירה. מאז יום המדרגות שוב לא היה שום דבר שבעולם, שום קורת-רוח, אם מידידות של הבריות ואם מהתקדמות יצירתי או מתקוות התהילה, מגיע אלי אלא כמין שמש גדולה וחיורת כל-כך, ששוב אין כוחה יפה להחם לי, לחיותני, לתת בי תשוקה כלשהי; ועם זאת, חרף כל חוורונה, היה זינה עז מדי לעיני שהיו מעדיפות להיעצם, ואני הפכתי פני אל הקיר. אם אמנם חשתי בניע שפתי, נדמה לי שוודאי הפציע חיוך קל-שבקלים בזווית פי כאשר כתבה אלי גברת אחת: "הופתעתי מאד שלא קיבלתי תשובה על מכתבי". בכל-זאת הזכיר לי הדבר את מכתבה, ואני עניתי עליו. כדי שלא יוכלו לחשבני כפוי-טובה, רוצה הייתי לנסות להעלות את חביבותי כיום לרמת החביבות שיכלו הבריות לגלות כלפי. וכשל כוחי בכפתי על הוויית הגוועת את יגיעות-החיים העל-אנושיות. איבוד הזיכרון סיעני מעט בפרצו פרצות בהתחיי-בויות; באה יצירתי ומילאתן.

רעיון זה של המוות השתפן בי סופית כדרכה של אהבה. לא שאהבתי את המוות; מאוס היה בעיני. אך לאחר שהירהרתי בו מזמן לזמן כהרהר באשה שעדיין אינך אוהב אותה, הנה עתה נדבקה המחשבה עליו לרובד העמוק ביותר של מוחי עד כדי כך שלא יכולתי להעסיק עצמי בשום דבר בלי שיעבור הדבר הזה תחילה את רעיון המוות, ואף אם לא עסקתי בשום דבר ונשארתי שרוי במנוחה גמורה היה רעיון המוות אורח לי לחברה בלי הרף ממש כרעיון האני. אינני סבור שביום בו נעשיתי מת-למחצה התאונות הן שאיפיינו זאת, חוסר-היכולת לרדת במדרגות, לזכור שם, לקום, לא הם שהספו, ולו גם בדרך של חשיבה בלתי-מודעת, ברעיון המוות, בהיותי חשוב כבר כמת, אלא שבעצם בא הדבר ביחד, שבהכרח היתה מציאות חדשה נשקפת מראי גדול זה של הרוח. אף-על-פי-כן לא ראיתי איך אפשר לעבור בלי התראה מן המדווים האלה שפקדוני אל מיתה גמורה. אלא שאז חשבתי על האחרים, על כל אלה המתים בכל יום בלי שיהיה הפרש-הזמן בין מחלתם למותם לפלא בעינינו. חשבתי אפילו שמיחושים מסוימים אינם נראים לי קטלניים רק מפני שראיתם מבפנים (עוד יותר מאשר מפוח תעתועי התקוה) אף שהאמנתי במותי, ממש כמו שאלה המשוכנעים ביותר שאכן הקיץ קצם משתכנעים בכל-זאת על-נקלה שאם גם אינם יכולים להגות מלים מסוימות אין לכך כל קשר להתקף-שבץ, לאבדון-הדיבר וכו', אלא הוא בא מעייפות הלשון, ממצב של עצבנות הדומה לגימגום, מאפיסת-כוחות שבאה לאחר קילקול-קיבה.

אני היה לי דבר אחד לכתבו, ארוך יותר, ולא לאיש אחד בלבד. כתיבה ממושכה. ביום אוכל לכל היותר לישון. אם אעבוד, רק בלילה אעבוד. אך לילות הרבה יידרשו לי, אולי מאה, אולי אלף. ואני אֶחיה בחרדה שבאי-הידיעה אם בפוקר, כאשר

אפסוק מסיפורי, יואיל ריבון-גורלי, הסלחן פחות מן השולטן שהריאר, לדחות את גזר-מותי וירשה לי להמשיך בערב הבא. לא שנשאתי נפשי לכתוב מחדש, במובן כלשהו, את אלף לילה ולילה, אף לא את הזכרונות של סן-סימון, שנכתבו גם הם בלילות, אף לא איזה מן הספרים אשר אהבתי בתום-ילדותי, כשהייתי קשור אליהם באמונת-הבל כמו אל אהבותי, ולא יכולתי לצייר לעצמי בלי רגשי-אימה יצירה שתהיה שונה מהם. אך בדומה לאלסטיר שארדן, אין אדם יכול ליצור מחדש דבר שאהוב עליו אלא אם יוותר עליו.* יהיה זה אולי ספר ארוך לא פחות מאלף לילה ולילה, אבל שונה ממנו לגמרי. ודאי, כשאדם מאוהב באיזו יצירה, רוצה הוא לעשות משהו דומה לו בתכלית, אלב חובה עליו להקריב מה שאהוב עליו באותו רגע, לא לחשוב על נטיית-לבו אלא על אמת שאינה שואלת מה אתה מעדיף ואוסרת עליך להרהר בכך. ורק אם אתה הולך אחריה מתברר לך לפעמים כי פגשת באשר נטשת, וכי כתבת את אנדות ערב או את "זכרונות סן-סימון" מתקופה אחרת תוך ששכחת אותם. אך כלום עדיין היתה לי שהות? כלום לא איחרתי את המועד? — — —

אז חשבתי פתאום שאם עדיין יש בי כוח להשלים את פעלי, הרי הבוקר הזה—בדומה לימים מסוימים שהשפיעו עלי בקומברה בשעתו—שנטע בי, בעצם היום הזה, בעת ובעונה אחת, את רעיון יצירתי ואת הפחד פן לא אוכל להוציאה לפועל, לבטח יטביע בה קודם-כל את הצורה בה חשתי בשעתו בכנסיית קומברה, זו הצורה שברגיל היא נשאת סמויה מעינינו, צורתו של הזמן. — — —

אם אמנם ביקשתי עכשיו להבליט כל-כך ציור זה של הזמן שהתנדף, של שנים שעברו ולא נפרדו מאתנו, הרי זה מפני שברגע זה עצמו שמעתי עדיין, בארמון הנסיך לבית גרמאנט, שאון זה של צעדי הורי המלווים את מר סוואן—אותו צילצול דלגני, חורקני, איתן, צעקני, רענן של הפעמון הקטן שהיה מבשר לי כי סוף-סוף הלך לו מר סוואן וכי אמא תעלה עוד מעט—שמעתי אותם עצמם, אף שהיו שרויים הרחק כל-כך בעבר, ואז, כשהירהרתי בכל המאורעות שאירעו בהכרח בין הרגע בו שמעתי לבין הבוקר של גרמאנט, פחדתי לחשוב כי אכן פעמון זה הוא שעודו מצלצל בי, בלי שאוכל לשנות אף כהוא-זה בצווחות ענבלו, כי הואיל ושוב לא זכרתי אל-גכון איך דעכו, הרי כדי ללמדו שוב, כדי לשמעו היטב, היה עלי להתאמץ שלא לשמוע עוד את צליל השיחות שהיו המסיכות מגלגלות סביבי. כדי לשמוע מקרוב יותר, חייב הייתי לשוב ולרדת אל תוכי. משמע שצילצול זה היה כאן עדיין, ועמו, בינו לבין הרגע הנוכחי, כל העבר הזה המתמשך עד אין סוף שלא ידעתי כי בא אל קרבי. שעה שצילצל כבר הייתי קיים, ומאז, למען אוסיף לשמוע את הצילצול הזה, צריך היה

* גם ספרי, כמוהם כהווית הפשר שלי, ודאי סופם למות באחד הימים. אבל חייב אדם להשלים עם המוות. אדם מקבל את המחשבה שהוא עצמו שוב לא יהיה בעוד עשר שנים וספריו לא יהיו בעוד מאה שנה. אין קיום של נצח מובטח לא ליצירות ולא לבני-אדם.

שלא יתקטעו הדברים, שלא אחדל גם רגע מלהתקיים, מלחשוב, מלחוש בעצמי, שהרי אותו רגע עתיק היה סמוך אלי, עדיין יכול הייתי לשוב ולהגיע עדיו, אם אך אעמיק יותר לרדת אל תוכי. ומפני שפך גופותיהם של בני-אדם מכילים את שעות העבר יכולים הם להרע כל-כך לאוהביהם, מפני שהם מכילים זכרונות כה רבים של שמחות ותשוקות שכבר נשתכחו מהם, אלא שפה אכזריים הם לגבי מי שמהרהר בהם ומאריך במסלולו של הזמן את הגוף היקר אשר לו הוא מקנא, מקנא עד כדי להתאוות לחורבנו. שפן אחרי המוות הזמן נפרד מן הגוף, והזכרונות, האדישים כל-כך, הדועכים כל-כך, נמחקים מזו שאיננה עוד ובקרוב יהיו למי שעודו מתיסר בהם, אלא שבו סופם לכלות כאשר שוב לא תכלכלם התשוקה לגוף חי.

חשתי עייפות ופחד להרגשה כי לא די שבלי הפסק חווייתי, הגיתי והפרשתי את כל הזמן הזה הממושך כל-כך, שהוא חיי, שהוא אני עצמי, אלא שעדיין עלי להצמידו אלי בכל דקה ודקה, שהוא תומכני כשאני ישוב על פסגתו המסחררת, שאין אני יכול להתנועע בלי להזיזו. התאריך בו שמעתי את קול הפעמון של הגן בקומפרה, הרחק כל-כך ועם זאת מבפנים, היה ציון-דרך בממד הזה העצום שידעתי כי אינו שלי. סחרחרת עברתני בראותי שנים רבות כל-כך מתחת, ועם זאת בתוכי, משל כאילו ניצבתי בגובה פרסות על פרסות.

עתה-זה הבנתי מדוע היה הדוכס לבית גרמאנט, שכאשר הסתכלתי בו בשבתו על כיסא השתוממתי לראות מה-מעט הזקין אף כי שנותיו רבות כל-כך משנותי-אני, השרוי מעליו, איך משעה שקם ממקומו וביקש לעמוד זקוף התנודד על רגליו הרוטטות כרגלי אותם הגמונים זקנים שאין עליהם שום דבר מוצק מלבד צלב-המתכת שלהם ואשר פרחי-כהונה צעירים וחסונים ממהרים לגשת אליהם, ולא צעד אלא כשהוא רועד כעלה נידף, על אותה פסגת דרך-לא-דרך של שמונים-ושלש שנים, משל כאילו בני-האדם בשענים על קביים חיים הגדלים בלי הרף, פעמים גבוהים יותר ממגדלים, עד שלבסוף הילוכם נעשה קשה ומסוכן, ובאחת יפולו.* נפחדתי על כי קבי שלי כבר גבוהים כל-כך תחת צעדי, נדמה היה לי כי שוב לא יהיה בי הכוח להצמיד אלי לאורך-ימים את העבר הזה שכבר הרחיק רדת כל-כך. על-כל-פנים, אם גם יותירו לי זמן די-הצורך לסיום יצירתי, כלום לא אפסח תחילה על תיאורם של בני-האדם שם (כלום לא ידמו בו ליצורי-מפלצת) כאילו הם תופסים מקום ניכר כל-כך, בצד המקום המצומצם כל-כך השמור להם במרחב, מקום המתמשך דווקא ללא גבול—שהרי נוגעים הם בבת-אחת, כענקים ששוקעו בנבכי השנים, בתקופות מרוחקות כל-כך, שימים רבים כל-כך קמו ביניהן וניצבו—בזמן.

* (האם משום כך בעיני הנבער-בנבערים כה בלתי-אפשרי הוא למזג את דמותם של אנשים בני גיל מסוים עם הדמות של איש צעיר ואין זו מופיעה אלא מבעד לחומרתו של מין ענן?)